

УДК 330.15:504

*Жулавський А.Ю.,
к.е.н., Сумський державний університет, м. Суми
Гордієнко В.П.,
к.е.н., ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”, м. Суми*

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СИРОВИННИХ ЗОН

Zhulavskiy A.U., Gordiienko V.P.

ECOLOGICAL AND ECONOMICAL GROUNDATION OF THE SPECIAL RAW MATERIAL ZONES

Коротка анотація. Обґрунтована необхідність впровадження в системі землекористування України спеціальних сировинних зон, що функціонують на принципах органічного землеробства. Доведено, що спеціальні сировинні зони є екологічно безпечні і економічно вигідні за умови підтримки з боку держави. Наведений алгоритм економічного обґрунтування створення спеціальних сировинних зон.

Short annotation. The necessity of the special raw material areas introduction in the system of land-tenure in Ukraine that functions on principles of organic agriculture is grounded. It is well-proven that the special raw material areas are ecologically safe and ecologically advantageous at certain support from the state side. The algorithm of determination of the special raw material areas' financial viability is considered.

Ключові слова: екологічно безпечне землеробство, спеціальні сировинні зони, органічне землеробство, еколого-економічна ефективність.

Keywords: ecologically safe agriculture, special raw material areas, organic agriculture, ecological and economical efficiency.

Вступ. Забруднення навколишнього середовища негативно впливає на продуктивність земель, внаслідок чого зменшується врожайність сільськогосподарських культур, а рослинна продукція, вирощена на таких ґрунтах, може бути небезпечною для здоров'я людини. Інтенсифікація землеробства, збільшення навантаження на земельні ресурси, безконтрольне застосування засобів хімізації в умовах низької технологічної культури призводять до погіршення якості ґрунтів, зниження їх родючості, розвитку ерозійних процесів.

Основною причиною не ефективного використання земельних ресурсів є відсутність матеріальної зацікавленості землевласників і землекористувачів у їх раціональному використанні і охороні. Залишається актуальним забезпечення економічно ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення на основі принципів органічного землеробства.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблема ефективного використання природного потенціалу земельних ресурсів з урахуванням вимог екологічної безпеки присвячені наукові праці вітчизняних вчених: В. Андрійчука, П. Борщевського, В. Горлачука, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, О. Корчинської, П. Саблука, А. Сохничя, В. Трегобчука, А.Третяка, М. Федорова та інших. Результати їх досліджень охоплюють широке коло питань зазначеної проблеми. У той же час залишаються не вирішеними питання врахування еколого-економічного ефекту при обґрунтуванні економічної та екологічної доцільності створення спеціальних сировинних зон.

Постановка задачі. Розробити науково-методичні підходи до еколого-економічного обґрунтування створення спеціальних сировинних зон на основі врахування еколого-економічного результату використання їх природно-ресурсного потенціалу.

Результати дослідження. В умовах надмірного антропогенного навантаження все більшого значення набувають екологічно чисті ґрунти. Завдяки своєму унікальному природно-ресурсному потенціалу Україна має величезні можливості щодо розвитку органічного землеробства, на основі якого вона може стати потужним виробником екологічно чистої продукції для задоволення потреб як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Наявність в достатній кількості придатних для сільськогосподарського виробництва родючих земель, сприятливий клімат є вагомими передумовами розвитку українського ринку екологічно чистої продукції.

На основі систематизації підходів до впровадження економічно ефективного і екологічно безпечного землеробства можна відмітити, що найбільш прийнятним у сучасних умовах є органічне землеробство. Обов'язковими умовами органічного землеробства є: застосування науково обґрунтованих сівозмін, мінімізація обробітку ґрунту, залишення на полі всієї нетоварної частини врожаю як джерела біомаси для утворення гумусу, розвиток тваринництва, відмова від застосування мінеральних добрив і заміна їх на органічні, відмова від застосування хімічних засобів захисту рослин [2, с. 46].

Основою органічного землеробства має стати механізм державного замовлення на виробництво екологічно чистої харчової продукції в межах спеціальних сировинних зон. Статтею 1 Закону України "Про дитяче харчування" спеціальною сировинною зоною визначено регіон або окремі господарства, що відповідають умовам виробництва продукції рослинництва і тваринництва, придатні для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування [4]. Постановою Кабінету міністрів України "Про затвердження Положення про спеціальні сировинні зони для виробництва сільськогосподарської продукції" від 26.06.1996 року [5] та Наказом Міністерства аграрної політики України "Про надання статусу спеціальних сировинних зон" від 18.10.2007 року [6] встановлені загальні вимоги до спеціальних сировинних зон: розміщення на землях сільськогосподарського призначення та ведення агрохімічних паспортів полів і земельних ділянок; віддаленість від промислових та інших об'єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище, а також автомобільних доріг і залізниць із інтенсивним рухом транспорту; високий рівень природної родючості ґрунтів; відповідність сировини, яка на них вирощується, санітарно-гігієнічним вимогам, обов'язковим параметрам безпечності та специфікаціям якості.

Створення спеціальних сировинних зон у майбутньому може вирішити питання раціонального використання земельних ресурсів. Мета спеціальних сировинних зон збігається з метою органічного землеробства: отримання якісної сільськогосподарської продукції за умови обмеженого використання засобів хімізації сільського господарства. Правильно організована експлуатація спеціальних сировинних зон гарантує найбільш повне використання агробіологічного потенціалу території, виключає вплив промисловості і транспорту на якість продукції, забезпечує збереження природних ресурсів (у першу чергу ґрунтів), що в комплексі дає можливість вести землеробство на високому рівні та у достатньо тривалий час.

Еколого-економічне обґрунтування придатності сільськогосподарських угідь до створення спеціальних сировинних зон, має відбуватися у декілька етапів. На першому етапі необхідно провести диференціацію регіонів за показниками екологічної стійкості ґрунтів та їх агрохімічними показниками. На цьому етапі вивчаються ґрунтово-кліматичні умови: рівень родючості ґрунтів, розповсюдження процесів деградації, у тому числі хімічної, рівень біологічної продуктивності сільськогосподарських рослин тощо [3]. Для екологічної оцінки території використовують спеціально розроблені інтегральні показники та відповідні шкали. За результатами такої роботи в межах області визначаються райони, в яких можливо створити спеціальні сировинні зони. Вченими України визначені критерії відповідності земель до вимог спеціальних сировинних зон, згідно з якими до останніх відносять земельні

ділянки сільськогосподарського призначення, які за показниками належать до придатних або обмежено придатних.

На другому етапі здійснюється оцінка відповідності конкретної земельної ділянки вимогам створення спеціальних сировинних зон з урахуванням екологічних обмежень. Робота проводиться за результатами агрохімічного та екологічного обстеження ґрунтів певного агропідприємства. При цьому вагоме значення має аналіз впливу промислових підприємств, автомобільних доріг з інтенсивним рухом транспорту, сміттєвих звалищ, складських приміщень, на яких зберігаються отрутохімікати і непридатні та заборонені для використання пестициди, які виступають джерелом забруднення сільськогосподарських угідь шкідливими речовинами.

На третьому етапі розробляється механізм мотивації власників земельних ділянок в отриманні статусу спеціальної сировинної зони. Для цього проводиться їх еколого-економічне обґрунтування, яке передбачає порівняння сукупних витрат на вирощування екологічно чистої продукції в цих зонах з виручкою від її реалізації. Економічну доцільність створення спеціальних сировинних зон можна визначити за формулою:

$$\sum_{i=1}^n (Y_{ек(i)} \times S_{ек(i)} \times Ц_{ек(i)}) - C_{ек(i)} \geq Z_{ек(кан)} \times r,$$

- де, $Y_{ек(i)}$ - середня врожайність i -тої сільськогосподарської культури, вирощеної в екологічно чистих умовах в межах спеціальних сировинних зон;
 $S_{ек(i)}$ – площа земельної ділянки, зайнята i -тою сільськогосподарською культурою;
 $Ц_{ек(i)}$ – ринкова ціна реалізації i -тої екологічно чистої сільськогос-подарської продукції;
 $C_{ек(i)}$ – повна собівартість вирощування та реалізації i -тої сільськогос-подарської культури в екологічно чистих умовах;
 n - кількість видів сільськогосподарських культур, що вирощуються в спеціальних сировинних зонах.
 $Z_{ек(кан)}$ – сукупні капітальні витрати, пов'язані зі створенням та функціонуванням спеціальних сировинних зон;
 r – банківська облікова ставка.

Ця умова дозволяє визначити, які з економічних інструментів мотивації сільськогосподарського виробника екологічно чистої продукції доцільно запроваджувати. Важливим напрямком мотивації виробника є пред'явлення споживачем попиту на екологічно чисту продукцію і відмова від неекологічної. Адже виробник завжди прагне випускати тільки таку продукцію, яка користується платоспроможним попитом. Велику роль при цьому відіграє ціна товару. Ціна на екологічно чисту продукцію є вищою ніж на продукти виготовлені за традиційними технологіями. Це обумовлено тим, що вартість сировини, виробленої в екологічно чистих умовах, визначається більшими витратами. З іншого боку збільшення ціни на товар веде до зменшення попиту на нього. За таких умов сільськогосподарські товаровиробники не зацікавлені у вирощуванні екологічно чистої сировини. Ефективною ця робота буде лише за умови підтримки виробників екологічно чистої продукції з боку держави через такі інструменти як: державне замовлення, надання субсидій і дотацій, пільговий режим кредитування та оподаткування, державне регулювання цін на продукцію, отриману в екологічно чистих умовах. Наприклад, для стимулювання товаровиробників при виробництві екологічно чистої продукції пропонується економічний механізм, який складається з трьох блоків [1, с. 9 -10].

До першого блоку входять: пільгове оподаткування; пільгове кредитування; підвищення закупівельної ціни; централізовані капітальні вкладення; пільгові ціни на послуги і засоби виробництва; державне страхування. Пільги повинні надаватися підприємствам, що виготовляють конкурентоспроможну, екологічно чисту продукцію, реалізують природоохоронні, ресурсозберігаючі технології та надають екологічні послуги. Податкові пільги, встановлені на 3 – 5 років, сприяли б підтриманню фінансової стійкості

фермерських господарств, тому що при виробництві екологічно чистої продукції в перші роки спостерігається, як правило, зниження врожайності, яке не завжди супроводжується скороченням витрат виробництва. До другого блоку належать такі інструменти: зниження цін на екологічно забруднену продукцію; система штрафів; підвищення плати за землю, що не відповідає екологічним вимогам. До третього блоку входять: екологічні стандарти на сільськогосподарську продукцію; контроль продукції її екологічність; екологічний моніторинг; екологічна сертифікація.

Зазначений економічний механізм повинен забезпечити пріоритетність інтересів споживачів, а не отримання товаровиробником прибутку за будь-якою ціною. Для товаровиробника агропромислового комплексу головним орієнтиром повинна стати зацікавленість окремого споживача і суспільства в цілому у збільшенні виробництва екологічно чистої продукції при забезпеченні відповідної її рентабельності.

Серед названих елементів економічного стимулювання важливе місце займає ефективна система страхування у сільському господарстві. Виробників екологічно чистої продукції необхідно страхувати, адже відмова від застосування мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин пов'язана з певним ризиком для вирощування сільськогосподарських культур у вигляді зменшення врожайності від нестачі поживних речовин в ґрунті, а також від пошкодження врожаю шкідниками. Впровадження даного виду страхування захистить сільськогосподарських товаровиробників екологічно чистої продукції від можливих матеріальних і фінансових втрат.

Для забезпечення ефективного функціонування спеціальних сировинних зон для вирощування екологічно чистої продукції необхідні зміни і в інвестиційній політиці. При формуванні збалансованого регіонального ринку екологічно чистих продуктів харчування інвестиційна політика повинна починатися з розробки галузевої програми по основних видах продуктів. За кожним продуктом слід сформувати галузевий центр з повноваженнями по розробці і реалізації цих програм. До функцій таких центрів входять пошук компромісів між інтересами виробників і споживачів, заходи щодо регулювання попиту і пропозиції, підтримки узгодженого рівня цін на внутрішньому ринку.

Створення спеціальних сировинних зон, результатом яких є вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції, крім господарського ефекту обумовлює суттєвий еколого-економічний ефект. Він пов'язаний з відверненням або зменшенням економічних збитків, заподіяних споживанням харчової продукції, що не відповідає екологічним вимогам.

Визначальну роль у розвитку ринку екологічно чистої продукції відіграє протекціоністська політика держави, спрямована на стимулювання національного товаровиробника екологічно чистої продукції та на захист внутрішнього ринку. Саме протекціоністські заходи мають забезпечити сприятливі можливості для розвитку органічного землеробства та рівних конкурентних умовах для землевласників і землекористувачів. До комплексу протекціоністських заходів можна віднести впровадження:

- інституційно-правового протекціонізму: сприяння становленню ринку землі та захист прав землевласників; стимулювання і захист інвестицій в екологічно чисті технології землеробства; спрощення процедури надання статусу спеціальних сировинних зон; правове врегулювання; страхування; встановлення стандартів на сільськогосподарську продукцію; контроль якості ґрунтів; інформаційне забезпечення; екологічний моніторинг;

- фіскального протекціонізму: кредитне, податкове та бюджетне стимулювання землевласників і землекористувачів в екологічно безпечному та економічно ефективному використанні земельних ресурсів;

- цінового протекціонізму: підвищення закупівельних цін на екологічно чисту сільськогосподарську сировину; пільгові ціни на послуги і засоби виробництва;

- соціального протекціонізму: захист і підвищення доходів населення та стандартів споживання харчової продукції;

- зовнішньоекономічного протекціонізму: захист внутрішнього ринку через застосування механізму митних тарифів, квот, технічного регулювання.

Державна політика, спрямована на становлення ринку екологічно чистої продукції та розвиток органічного землеробства, має узгоджуватись з регіональною економічною політикою.

Висновки.

1. В умовах надмірного антропогенного навантаження все більшого значення набувають екологічно чисті ґрунти як основа виробництва екологічно чистої продукції. У цих умовах найбільш прийнятним є формування органічного землеробства, яке забезпечує економічно ефективно і екологічно безпечно виробництво сільськогосподарської продукції. На базі органічного землеробства можливе створення спеціальних сировинних зон, метою яких є отримання якісної сільськогосподарської продукції за умови обмеженого використання засобів хімізації сільського господарства.

2. Еколого-економічне обґрунтування придатності сільськогосподарських земель до створення спеціальних сировинних зон, передбачає такі етапи: диференціація регіонів за екологічною стійкістю ґрунтів та агрохімічними показниками; оцінка антропогенного впливу на земельну ділянку; визначення економічної ефективності створення цих зон шляхом співставлення сукупних витрат агропідприємства з ціною екологічно чистої продукції.

3. Впровадження спеціальних сировинних зон буде ефективним за умови підтримки виробників екологічно чистої продукції з боку держави через такі інструменти як: державне замовлення, надання субсидій і дотацій, пільговий режим кредитування та оподаткування, державне регулювання цін на продукцію, отриману в екологічно чистих умовах.

4. Створення спеціальних сировинних зон, крім господарського має суттєвий еколого-економічний ефект, який пов'язаний з відверненням або зменшенням економічних збитків, заподіяних споживанням харчової продукції, що не відповідає екологічним вимогам.

Список використаних джерел

1. Борисова В. А. Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції / В. А. Борисова // Економіка АПК. - 2001. - №10. – С.8 – 11.
2. Іванишин В. В. Еколого-економічні аспекти застосування агроекотех-нології виробництва конкурентоспроможної екологічно чистої продукції / В. В. Іванишин, В. С. Таргоня, Л. С. Околот // Економіка АПК. – 2008. - №3. – С. 46 – 49.
3. Макаренко Н. А. Спеціальні сировинні зони: створення та експлуатація [Електронний ресурс] / Н. А. Макаренко. – Режим доступу: <http://www.ecoinfo.com.ua/>.
4. Про дитяче харчування [Електронний ресурс] : Закон України від 14.09.2006 № 142-V. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/>.
5. Про затвердження Положення про спеціальні сировинні зони для виробництва сільськогосподарської продукції” [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.1996 р. №679. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/>.
6. Про надання статусу спеціальних сировинних зон [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.10.2007 р. №746.– Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/>.